

ТРАНСКУЛЬТУРНІ ПРОЕКЦІЇ СТРАТЕГІЙ ГЛОБАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ СУЧАСНИХ ПОЛІКУЛЬТУРНИХ СУСПІЛЬСТВ

Судакова

Валентина Миколаївна

доктор філософських наук,
Інститут культурології
Національної академії
мистецтв України

Судакова

Валентина Николаевна

доктор философских наук,
Институт культурологии
Национальной академии
искусств Украины

Valentyna Sudakova

Doctor of Philosophy,
Institute for Cultural Research
of the National Academy
of Arts of Ukraine

Анотація. У статті досліджуються актуальні теоретичні питання, які пов'язані з визначенням перспектив подальшого розвитку інтеграційних (мультикультурних) практик та проблем гармонізації міжкультурних комунікацій у полікультурних суспільствах сучасного світу. Автором представлена характеристика концептуальної еволюції ідеї мультикультурного співіснування та здійснено аналіз класичних та сучасних наукових концепцій у культурологічній та соціологічній науках. Виявлена важливість поєднання пізнавальних можливостей постмодерністського, соціально-психологічного та неінституціоналістського підходів до дослідження різноманітних засобів запобігання міжкультурних конфліктів у сучасних полікультурних суспільствах та деструктивних соціальних наслідків таких конфліктів.

У статті аргументована доцільність більш широкого використання в науковому обігу концепту транскультуралізму, який має виразні перспективи стати дієвим методологічним інструментом пізнання реальності новітніх інтеграційних практик у контексті визначення потреб та умов використання ненасильницьких технологій співіснування взаємодіючих між собою різних етнокультурних спільнот у кордонах різних державних та регіональних об'єднань. На думку автора, наукова розробка цієї проблематики сприятиме створенню нової концептуальної моделі транскультурної інтеграції як основи глобальної культурної єдності.

Ключові слова: культура, полікультурне суспільство, інтеграція, мультикультуралізм, акультурація, культурна дифузія, асиміляція, міжкультурні взаємодії, транскультуралізм, співіснування, культурна модель виживання, напруженість, солідарність, інтеграційний простір.

Постановка проблеми. Багатоаспектні та суперечливі і навіть небезпечні комунікації в сучасних полікультурних суспільствах потребують постійної уваги фахівців, які фіксують комплексні зміни в організації соціальних порядків взаємодій індивідуальних та колективних соціальних суб'єктів. Ці "порядки" поєднують як стабілізуючі, так і руйнівні сили. Тому виявлення меж взаємодії таких сил є постійно актуальним дослідницьким завданням у сфері сучасних соціоло-

манітарних наук. Саме тому концептуальні пошуки різних, навіть найфантастичніших, форм “замирення”, встановлення “вічного миру”, за І. Кантом, уже після Канта формують особливо актуальний напрям наукового пошуку суспільствознавців. Більше того, розвиток суспільств на планеті потребує нових проектів подолання перепон на шляху взаєморозуміння і взаємовизнання культурних, вікових, релігійних, статевих, майнових та інших спільнот. Й одним із останніх у науковому просторі з’являється проект мультикультуралізму. Він, незважаючи на жорстку критику в останні роки, не втрачає своєї наукової актуальності й гуманістичної привабливості. Але й у науковому, й у загальнонародському середовищі потребує усвідомлення факт відсутності альтернативного проекту в умовах, коли найбільш очевидним постає постійне й швидке зростання кількості населення на планеті в цілому й у окремих регіонах зокрема та переміщення великих мас людей для проживання в інші регіони. Тому є всі підстави вважати, що потреби свідомої організації “зон” багатовекторної інтеграції, заснованої на науково визначеній інтеграційній стратегії як найбільш важливій складовій “культурної моделі виживання” людства, і одночасно відсутність раціонально обґрунтованих ідей для задоволення таких потреб є очевидною проблемою для сучасного суспільствознавства.

Метою дослідження виступає *визначення* концептуальних надбань у історії суспільного знання щодо можливостей соціальної та культурної інтеграції у глобалізованому світі, *виявлення* недоліків практичного втілення в життя “рецептів” класичного мультикультуралізму, *інтерпретації* різних форм інтеграційної політики на підставі аналізу концептуальних перспектив “транскультурної” методології та її застосування в культурологічному дослідженні перспективних стратегій суспільної/глобальної інтеграції.

Отже, в останні роки наукове дослідження проблем міжкультурних комунікацій стикається із труднощами теоретичного та ідеологічного порядку. На думку переважної більшості вчених, кінець ХІХ — початок ХХ століть виявилися поворотним пунктом у духовному житті людства. Цей злам супроводжується зростанням сумнівів у дієвості деяких ментальних передумов, до яких відноситься гуманістична віра в природну доброту людини, у “природні права” особистості й громадянина, у

можливість розумно організованого соціального світу. Однією з останніх спроб підсилити цю віру в 60-ті роки ХХ століття стає соціально-політичний проект мультикультуралізму, який, незважаючи на сувору критику багаточисельних скептиків, продовжує життя, набуває нових форм і створює підвалини для виявлення, розробки й поширення теоретичних, методологічних та концептуальних ідей щодо “глобального замирення”. Він має велику світоглядно-гуманітарну та науково-теоретичну передісторію розвитку в системі соціокультурного знання.

Стратегія “соціального миру”

як об’єкт наукового наративу:

теоретичні та світоглядні передумови

Поняття “інтеграція”, “інтеграційні процеси”, “інтеграційні стратегії”, “інтеграційні практики” доволі часто використовуються у філософських, культурологічних і антропологічних дослідженнях. Уважається очевидним позитивне смислове навантаження цих термінів, хоча, прискіпливо поглянувши на відповідність реальності, можна стверджувати, що ці поняття потребують аналітичних уточнень і змістовного очищення від нормативно-утопічної, тобто суто позитивної, оцінки процесів, які відображаються в них. Проблеми сучасних інтеграційних стратегій і практик мають розглядатися як незалежні від ідеологічних і популістських кваліфікацій.

Звісно, зараз, тобто в наші часи, без політичної “експлуатації” цього терміну обійтися неможливо, але вченим треба враховувати об’єктивовані завдання вивчення, які дозволяють найбільш адекватно описувати суперечливі наслідки, мотиви, цілі інтеграційних процесів, інтеграційних практик у сучасному (модерному й постмодерному) соціокультурному просторі. У дослідженні цієї проблематики є декілька тем, які успішно маскуються в ідеологізованих дослідженнях. Це, наприклад, проблема суб’єктів інтеграції, позитивних і негативних наслідків, проблема співвідношення природних і штучно організованих акцій інтеграції, традиційних і новостворених подій у контексті єднання, проблема меж інтеграції, інтеграція й глобалізація. Важливою є проблематика інтеграційних технологій, цілей, мотивів, етапів, “глибини”, свободи особистості в просторі інтеграції/єдності. Насамкінець, є також проблема факторів дезінтеграції. Тоб-

то слід зазначити, що проблематика інтеграційних стратегій повинна розглядатися як наукова галузь в концептуальних координатах процесуальності соціокультурного життя.

Яскравим прикладом такого розуміння є концепт *інтеграції* як фундаментального, основоположного процесу поряд із процесами *соціалізації* та *культурної репродукції*, який запропонував видатний німецький соціальний філософ і культуролог Ю. Габермас. Він виділяє ці процеси як базові, які становлять фундамент соціокультурного розвитку, трансформацій, змін і визначають сутність мінливості/плинності глобального суспільства. Тобто поняття “інтеграція”, “інтеграційні процеси”, “інтеграційні стратегії” утворюють смислове ядро концептуальних визначень у аналітичних пошуках відповідей на запити людства щодо перспектив співіснування в глобалізованому світі.

Як категоріальний (семантичний) аналог понять “єдності” або “єднання” термін “інтеграція” має значущість абстракції високого рівня за умови відображення в суспільній свідомості визначення глобального об’єктивного процесу поряд із такими як “соціалізація” та “культурна репродукція”. Онтологічне підґрунтя будь-якої спільноти будується на свідомих або несвідомих регуляторах забезпечення співіснування, які складають базові вимоги “культурної моделі виживання”.

Конкретизованим “ядром” сучасного проекту “соціального миру”, безперечно, виступає ідеологія мультикультуралізму. Теоретична аналітика доводить, що зараз її не можна визначити як цілісну концептуально відрефлексовану наукову ідею. Нормативний абстрактний моралізм не є його сутністю, але достатньо помітно розчинений майже у всіх його підсистемах. І цей факт посилює труднощі його критичного осмислення з метою концептуалізації. У невеликій історії самого терміну є фундаментальне світоглядне підґрунтя: наявні релігійні настанови мирності, людяності, терпимості, прощення, ненасилля у формі повчання й моральної вимоги; є мудрі судження здорового глузду; є висновки теорій акультурації та культурної дифузії, є сучасні дослідження в постмодерністському контексті, наукові розробки представників різних наук соціогуманітарного напрямку.

Видатні постаті досліджували смисли, соціокультурні й культурно-антропологічні особливості деяких суспільств на планеті. Етнографи й лінгвіс-

ти вивчали особливості знакових форм спілкування, побуту, вірувань тощо. Філософи й соціологи обґрунтовували особливості, значущість і велич давніх культурних форм, культурологи й мистецтвознавці — культурні, художні надбання й техніки їх наслідування. Загалом у передісторії концептів мультикультуралізму найбільшу підтримку й розповсюдження одержали представники творчих переробок двох фундаментальних теоретичних систем. Це, по-перше, теорія акультурації і, по-друге, теорія культурної дифузії [9, 12].

Поглиблений зміст теорії акультурації полягає в обґрунтуванні принципової можливості взаємного позитивного впливу різних культур, коли всі або частина представників однієї культури (культури реципієнта) переймають норми, цінності й традиції іншої культури (культури донора). Саме термін “акультурація” увійшов у наукові кола з американської антропології. Це спровокувало жвавий інтерес та в подальшому активні розробки й вивчення специфіки різних, у тому числі туземних, культур і, відповідно, наявних практик асиміляційних процесів. Класиками таких досліджень М. Мід, Б. Маліновським, Р. Херцковичем та іншими були виявлені й під кутом “позитивне–негативне” проаналізовані три основні типи реакції групи реципієнта на ситуацію культурного контакту: **прийняття, адаптацію і реакцію**, і ця схема виявилася стимулом емпіричних досліджень процесів комбінації культурних елементів контактуючих груп, у результаті яких складаються принципово нові культурні комплекси. У подальшому, уже в 50–60-ті роки дослідницька перспектива поширилася на конкретне вивчення взаємовпливів західних і східних культурних систем, а також на проблеми урбанізації в умовах полікультурних середовищ [24]. У цей час у багатьох країнах стали нормальними поселення представників іноземних етнокультурних спільнот, які мешкають компактно й повністю або частково ізолюються із намаганням захистити свої культурні (ментальні й поведінкові) правила та цінності від будь-яких впливів культури автентичного населення. У ті часи акультурація фактично була синонімом міжкультурної комунікації, її зміст відображає різні форми взаємодії культур, стосовно яких акультурація виступає як мегаформа. І вже наприкінці ХХ століття виробляються 4 основні стратегії акультурації: асиміляція, сепарація, маргіналізація та інтеграція. Стисло зазначимо, що асиміляція —

варіант акультурації, за якого людина повністю приймає норми й цінності іншої культури, відмовляючись за цих умов від своїх норм і цінностей; сепарація — заперечення чужої культури зі збереженням ідентифікації стосовно до своєї культури. У цьому випадку представники недомінантної групи схиляються до ізоляції від домінантної культури, а якщо на такій ізоляції наполягають представники пануючої культури, то це називається сегрегацією; маргіналізація — це одночасна втрата ідентичності з власною культурою й відсутність ідентичності з культурою більшості; інтеграція — ідентифікація як зі своєю, так і з новою культурою. Серед виявленого ще нещодавно дослідники й політики вважали найкращою стратегією акультурації повну асиміляцію з домінуючою культурою. Але в останні роки метою акультурації почали вважати досягнення інтеграції культур, що дає в результаті бікультуральну, або мультикультуральну, особу [5, 17] і, відповідно, нові мультикультуральні спільноти.

Концепт етнокультурної дифузії важко назвати суто теоретичною системою. Він, радше, має риси частини більш широкого погляду на міжкультурні взаємини. Але в ньому дуже важливим є те, що базове значення надається саме етнічному фактору. Беззаперечно, що етнічна приналежність обумовлює й забезпечує зберігання культурних відмінностей, які, у цій площині, мають архетипову міцність. Етнокультурна дифузія — це процес поширення етнічної культури. Її збереження виступає умовою існування етносу. Етнокультурна дифузія на вищому етапі свого розвитку може дійти до результату руйнування етнічної культури і, таким чином, етнічна група втрачає свою етнічну ідентичність. Саме цей факт є предметом численних міжетнічних конфліктів. Дифузія може фіксуватися в історичному розумінні тільки згодом у своїх кінцевих результатах, але, безперечно, помітним є спротив певної частини культурної спільноти процесам розчинення цінностей свого етносу в інших культурних системах. Це також породжує конфлікти у внутрішніх стосунках етнокультурної спільноти, наприклад, між молоддю та іншими віковими верствами як носіями й охоронцями традиційних культурних норм.

Зараз не виникає сумнівів, що саме дифузія була одним із вирішальних факторів у суттєвій зміні етнічного складу деяких країн і регіонів, тобто перетворення їхнього населення на полікультурну

спільноту. Але й відносини в такому суспільстві також змінюються, бо через дифузію відбувається постійне розмивання етнічних, культурних та етнолінгвістичних кордонів. Зараз навіть саме поняття етносу стає все більш відносним, набуває ознак релятивності. Про це свідчить поширення вживання таких абстрактних з метафоричним смислом понять, як, наприклад, “арабський світ”, “слов’янське населення”, “південні народи”, “ісламська культура”, “народи Кавказу”, “російськомовне населення” тощо.

Базові ідеї співіснування набули письмового, теоретичного оформлення на тлі фундаментальних досліджень і тому не можуть уважатися безпідставними. Вони породжені суспільними потребами якимось цивілізовано розв’язати проблеми впорядкування життя країн з полікультурним складом. Саме цими потребами була визначена поява терміну “мультикультуралізм” [1].

Термін виникає в 60-ті роки для позначення стану етнічного, культурного, релігійного розмаїття населення певної держави чи регіону. Офіційного статусу це поняття набуло в 70-ті роки після визнання безплідності політики асиміляції, яка в дійсності була спрямована на гомогенізацію культурно розрізненого населення.

Модель мультикультуралізму схильна до легітимації різних форм культурної іншості (інаковості) за формулами “інтеграція без асиміляції”, “асиміляція без примусу”, тобто до можливості співіснування в межах однієї держави культурних, релігійних, етнічних утворень, яким надається право збереження своїх норм, цінностей, звичаїв і способу життя, а також їхньої публічної презентації. Проте в суто політичному вимірі, згідно з цією позицією, мультикультуралізм — це також спосіб контролю й регуляції мультикультурної мозаїки за допомогою соціальних і правових механізмів.

У 2011 році канцлер Німеччини пані А. Меркель — активна прихильниця політики мозаїчного мультикультуралізму — публічно висловила сумніви щодо її ефективності. Певною мірою, це був шок. Адже весь цивілізований (гуманізований) світ протягом останніх століть у різних концептуальних формах намагався обґрунтувати ідею про “світле майбутнє” на планеті. Проте, поряд з такими зусиллями, було виявлено багато практичних ознак неможливості гармонізації культурних суперечностей на підвалинах саме мозаїчної організації

культурного порядку. Це вдруге актуалізувало пошук нових форм, особливо в країнах з потенціалом міжетнічних і релігійних конфліктів. Цей варіант мультикультуралізму (мозаїчний) уже в ХХІ столітті (коли з'явилася потреба в осмисленні результатів утілення мультикультурних принципів) стає об'єктом гострої наукової полеміки та критики.

У цьому контексті вважаємо важливим наголосити на значущості об'єктивних передумов, які стимулювали появу другої хвилі спроб концептуалізувати мультикультурну проблематику.

Постмодерністська інтерпретація

Нову інноваційну лінію теоретичної аналітики запропонувала наукова спільнота в постмодерністському контексті. Так, на думку відомого німецького соціолога У. Бека, “феномен мультикультуралізму є породженням літературної фантазії про те, що кішка, миша й собака їдять з однієї миски. Саме тому поняття мультикультуралізму слабо відображає жорсткі реалії суперництва культур, а також і новітні гуманітарні процеси сучасного розвитку, які пов'язуються з тенденцією індивідуалізації. Поняття “мультикультуралізм” передбачає колективні категорії, воно орієнтується на більш-менш однорідні групи, що мисляться як різнорідні або однорідні, але неодмінно такі, що відділені одна від одної й об'єднують окремих особистостей. У цьому сенсі мультикультуралізм — супротивник індивідуалізації. Якщо вірити мультикультуралізму, то індивід узагалі не існує” [3, 350].

Подібні погляди відстоює і Ч. Тейлор, який у праці “Мультикультуралізм і «політика визнання»” також наголошує на несумісності мультикультуралізму з політикою визнання культурної рівності й індивідуальної гідності. У цій праці вчений акцентує на важливості подолання головної ілюзії вчених — представників ідей мультикультуралізму, які свідомо ігнорують складні історичні обставини наявної глобальної культурної нерівності: “Категорична вимога робити сприятливі судження стосовно цінності інших культур є парадоксальною — хтось, можливо, скаже трагічно-гомогенізуючою, бо, коли висувають цю вимогу, мають на увазі, що ми вже маємо стандарти, за якими можемо робити такі судження. Однак наші стандарти — це стандарти Північно-Атлантичної цивілізації, і тому наші судження неявно й несвідомо втискають інших у наші категорії” [21, 69].

Зазначимо, що в інтерпретативних соціологічних теоріях та постмодерністській соціології посилюється тиск критичності, надаються концептуально протилежні тлумачення мультикультуралізму. Зокрема, надаються докази того, що в умовах глобальної “зміни балансу між Я і МИ” (Н. Еліас) [25] процеси міжкультурних взаємодій визначаються домінуючим впливом персоніфікованих соціальних практик. Сукупність саме таких практик, на думку З. Баумана [2], стають онтологічним фундаментом новітніх “індивідуалізованих суспільств” як суспільств “плинної модерності”. Давно встановлено, що є певна залежність між мірою традиційності спільноти й міцністю культурних заборон, наказів, нагород і покарань. Збереження традиційності, непорушності узвичаєних режимів існування в умовах поширення й тиску цінностей інших культур стає метою етнічної верхівки. Саме ці вікові верстви стають на заваді культурної дифузії, але й шкодять розвитку своєї культури.

“Стрес мультикультурного життя” очима соціального психолога

Видатний сучасний дослідник соціально психологічних умов і детермінант міжкультурних взаємин Д. Мацумото помітив певний факт. Він пише: “Коли групи іммігрантів прибувають до США, вони везуть із собою культуру своєї рідної групи, як вона існує в цей час. Коли вони заглиблюються в мультикультурне суспільство, стрес мультикультурного життя активізує ефект підтвердження культури, іммігрантська група кристалізує своє відчуття культури — саме тієї, яку вони привезли з собою — якраз вона передається з покоління в покоління іммігрантів. З часом туземна культура може змінюватись, але група іммігрантів продовжує підтримувати й передавати дітям оригінальну культурну систему, яку вони привезли з собою. Дослідження показали, що іммігранти фактично підтримують культурні стереотипи минулого, у той час як на батьківщині вони більш або менш змінилися” [10, 98]. Далі дослідник пише, що, хоча у індивідуальних членів іммігрантських груп часто формуються мультикультурні ідентичності, ідентичність їх рідної культури набуває відмінності у вигляді довготривалої традиції й наслідування. Загалом Д. Мацумото робить висновок, що мультикультурні ідентичності іммігрантських груп можуть вступати в протиріччя з новопривульцями, членами їх “рідної” культури,

і це — факт додаткового багатоманіття мультикультурних почуттів і світогляду. Д. Мацумото намагається розвинути цю аргументацію, підкреслюючи, що саме тенденція індивідуалізації є найважливішим сучасним онтологічним стимулом апробації та розвитку різних моделей міжкультурних взаємодій, оскільки саме така тенденція спричинює “стрес мультикультурного життя” [10, 99].

Природно, що цікавість практиками мультикультурних взаємин є дуже високою в США й країнах Європи. У 2014 році в США за результатами масштабного дослідження особливостей комунікацій і співіснування полікультурного населення на теренах північного американського континенту видана книга Д. Роджерса “Мультикультуралізм”. У ній осмислюється досвід утілення моделі “правильного котла”, за якою національним, етнічним, культурним, релігійним та іншим спільнотам надається максимальна свобода на тлі беззаперечного підкорення федеральному й місцевому законодавствам. Автор схиляється до думки про загальну успішність утілення цієї моделі, але висловлює й критичні твердження щодо її використання в інших умовах, в інших країнах і на всі часи. Він вважає необхідним враховувати фактори глобалізації, новітніх форм інформаційного обміну, нових і небезпечних проявів культурної та релігійної експансії й екстремізму.

Дослідження мультикультуралізму вченими пострадянських країн

Варто зазначити, що проблематика співіснування в полікультурних суспільствах, країнах є також об’єктом досліджень українських і російських вчених. Можна звернути увагу на таких авторів, як О. П. Кучмій, Г. Улюра, Б. Рубл, Г. Ковальов, Л. Горбунова, С. Дрожжина та інші. У Росії також ця проблематика активно досліджується в працях А. А. Борисова, С. К. Болдирєва, А. І. Куропятнікова, Н. С. Кірабаєва, Д. Б. Гудкова, В. А. Тишкова та інших. Під час знайомства з їхніми творами складається враження, що розвиток знання про мультикультурну модель співіснування в наукових колах переважно зосереджується на критичному огляді реальних проблем європейської політики щодо біженців, емігрантів, меншин тощо. Але саме нарративні матеріали містять і певні методологічні підказки, деякі “рецепти” щодо вивчення проблем співіснування в умовах полікультурності. Значний

евристичний і методологічний потенціал, на мій погляд, обіймає текст “Теорія і практика мультикультуралізму” [1]. Автори Г. Л. Бабіч і О. Є. Розін розглянули й стисло представили найбільш помітні проблемні зони мультикультурних стратегій і особливості їх запроваджень у практику суспільного життя. Цілком справедливо, не говорячи про “загальні права людини”, вони виділяють конкретно права жінок, права національних, релігійних меншин, корінних народів або спільнот, проблеми релігійного фундаменталізму й терористичних угруповань.

Методологія історико-економічного дискурсу

Здаються також значущими й досить перспективними напрацювання Д. Норта та його колег Д. Вілліса й Б. Вайгеста, які знаходимо в їхній роботі “Насильство та суспільні порядки” [13]. Цікаво, що він (Д. Норт) досліджує роль насильства в організації суспільних порядків, але робить це з позиції теоретичного дисонансу: намагається виявити можливості суспільних систем обмежити, скоротити і, насамкінець, викоринити насильство з комплексів управлінських технологій задля забезпечення стабільного розвитку соціальної системи. По-перше, дослідник виділяє й описує основні чинники, що вплинули на хід історії, серед яких важливішими в якості цивілізаційного здобутку виступають ненасильницькі засоби економічного примусу для співіснування в “суспільних порядках відкритого доступу” [13, 137] і, відповідно, обов’язкові засоби “контролю над насильством у порядках відкритого доступу” [13, 146]. По-друге, дуже евристичними здаються характеристики “чинників короткочасної стабільності” й “чинників довготривалої стабільності”, але “стабільність” він розуміє як “адаптивну ефективність” [13, 164]; по-третє, науковець виділяє й описує парадокси економічного колективізму, який без роздумів наділяється позитивним смыслом. Автором висвітлюється “нова логіка колективної дії” [13, 172], яку він протиставляє традиційному сприйняттю й вказує на згубні наслідки організованих інтересів. Він пише: “Ще не досягнуто задовільного розуміння взаємодії формальних правил, неформальних норм і особливостей правопримусу, які у своїй сукупності визначають загальну успішність інституційної системи” [13, 313]. Тобто, мені здається, що запропонований для уваги твір представляє можливу

версію організації суспільного порядку з чітким розумінням значення відкритості, персоніфікації та їхнього забезпечення довготривалою “ефективною адаптивністю”. Ідеї, які пропонуються вченими, на мій погляд, містять важливі методологічні вказівки для розгляду нашої проблеми. Цей підхід, звісно, відрізняється від суто гуманітарного вивчення, він розглядає реальність у історико-економічному ракурсі, але дозволяє подивитись на глибинні течії суспільних взаємодій, які об’єктивовані в особливих економічних і політичних формах культурації колективних дій.

Транскультурна методологія культурологічного дослідження

Таким чином у ХХ столітті увага науковців до вказаної проблематики сприяла накопиченню величезної інформаційної бази. На це звертає увагу відомий вчений Дж. Льюїс. У своїй праці “Від культури до транскультуралізму” [26] вчений розглянув рух культурологічних досліджень у сучасній науці. Він досліджує, виявляє й стисло характеризує базові твердження постмодерністської аналітики. На його погляд, культурологічні дослідження захоплюють і вбудовуються в соціальні теорії різних рівнів, у соціологію й антропологію, в історію, політологію, різні види сучасної естетики. Сучасні стани таких досліджень, уважає Дж. Льюїс, неможливо представити без ідей Р. Уільямса й вчених-співробітників Бірмінгемського Центру сучасних культурологічних досліджень. Вони стали ініціаторами приєднання до локальних пересувань у постструктуралістській і постмодерністській теоріях, забезпечили, разом з іншими досягненнями, розробку й аналітичний ефект оновленої лексики евристичного дискурсу, який виявив продуктивність визначення потрясінь, які пов’язані із расовими проблемами й політикою плюралізму.

Д. Льюїс розглянув тенденції розвитку ідеї гуманізму в напрямі постгуманізму. Високо оцінюючи ідеї М. Фуко щодо культурної дихотомії й “культурної цивілізації”, Д. Льюїс пропонує нове розуміння культуралізму, яке полягає в обґрунтуванні концепту “транскультурності”, яку розуміє як *інтеграцію “політичної естетики” з культурним громадянством*. Теоретична будова транскультурного бачення для Дж. Льюїса спирається на постмодерністський підхід і постмодерністську лексику в наративних характеристиках реальних комунікацій

і проблем гуманізму. Серед важливіших етапів розвитку постмодерністського розуміння Льюїс не випадково виділяє теоретичні здобутки Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі, Е. Гідденса, “спосіб аналітичної пропаганди яких, — як він пише, — є чітко відмінним від гуманітарних приписів, які покладені в основу політики модернізму” [26, 17]. Дійсно, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, С. Жижек виявляють актуальні проблеми культуральної множинності й сегментування. Культура постмодерну визначає мультикультуралізм як оригінальну світоглядну позицію, у якій толерантність до культурної “іншості” є відлунням особливості. Принцип “терпимість, а не розуміння іншого”, на думку С.Жижека [8], є вододілом, який дистанціює культури в реальному співіснуванні та є проявом моральної переваги європейської культури. Здається, що саме ці акценти виявили контекст цінності й потреби “самозахисту” західної (північноатлантичної) культурної системи, її транскультурних смислів і досягнень.

Дж. Льюїс прискіпливо аналізує здобутки постмодерністського ставлення до можливості мультикультурного співіснування. Він уважає, що для теоретиків постмодерністського песимізму не існує жодної соціальної перспективи, тому що вони переглядають і відкидають світогляд “традиційного гуманізму”. “Для них, — пише вчений, — не може бути реставрації узагальненого людського досвіду, оскільки всі переживання унікальні й індивідуалізовані. Будь-які спроби створити загальний етичний або політичний принцип, а також будь-які спроби створити узагальнену спільноту неминуче порушують інтереси окремих людей. Для цих радикальних теоретиків минуле повинне бути розірване й майбутнє повинне бути захоплене в мовній (лінгвістичній) війні, котра не може і не буде завершена” [27, 21]. Він зазначає: “Згідно з відомою постмодерністською теорією, гуманізм — це ще одна форма інституціонального або нормативного стримування, яке, зазвичай, маскує політичний елітизм у колективістському дискурсі. Тобто гуманізм, особливо в тому, як він себе позиціонує в державі, демократії, капіталізмі, виражає інтереси плутократії, білих, гетеросексуальних чоловіків під виглядом загальної соціальної “користі” і який уважається втіленням соціального блага, індивідуальних задовольень і розквіту, як протистояння злу” [26, 22].

У подальшому аналізі Дж. Льюїс висвітлює специфіку постмодерністського розгляду еволюції

гуманізму в постгуманізм. Він вважає, що постгуманістична ідеологія виникає із неможливості усвідомити й пом'якшити почуття тривоги й неспокою. Для постгуманістів історія й культура характеризуються, як агонія й напруженість між домінуючими групами; тільки за посередництва радикального "сепаратизму" суб'єкти можуть бути дійсно звільнені від гомогенізуючих впливів і нормативних вимог таких домінуючих груп. Саме концепт постгуманізму пропонує можливість еволюційного стрибка, перехід до нової "кіборгської" ідентичності, яка не закосніє відповідно до заповітів статі, віку, етнічної приналежності або сексуальності. Постгуманістична парадигма спирається на факт постійного саморуйнування спілкування, яке забезпечує радикальну фрагментацію суб'єктивності, але наслідком такого роду сепаратизму є кінцева індивідуалізація всього людського досвіду й відмова від будь-якого комунікативного або систематизованого семіотичного потоку.

Дослідження постмодерністського ставлення до проблем співіснування, спільності, гуманізму, проведене Льюїсом, приводить його до такого висновку: сучасні дослідники зручно переміщуються із різних засобів текстового аналізу в прямі політичні коментарі, тому що послідовно стверджують, що вивчення культури повинне постійно звертатись до нормативного контексту, у якому відбувається медіаспоживання, тобто не є вільним від певних "стандартів", у той час як "культура є ресурсом для звільнення особистості, її різноманітності, вільної уяви й виразності" [27, 26]. Ми бачимо в таких твердженнях намагання обґрунтувати, у тому чи іншому смислі, нове розуміння мультикультурного режиму співіснування, вмотивувати значущість нового методологічного принципу дослідження.

Концепт транскультурності

На перший погляд здається, що Д. Льюїс усвідомлює транскультуралізм як оновлений варіант мультикультуралізму. Але в подальшому виявляється, що це поняття набагато глибше розкидає фундаментальні сутнісні ознаки явища культурності. Він вважає, що культурологи правильно визначають, що поведінкові й соціальні моделі суспільної групи можуть бути виявлені за посередництвом аналізу виробництва текстів і документованої практики, хоча ця теза є занадто загальною й не може адекват-

но оцінити складний характер культури й широку проблематику смислотворчості. Тобто, вчений переконаний, що культурність лише частково визнає відношення між смислом і не-смислом, ідеологією і суб'єктивністю, соціальною реформою і соціальною уявою, у той час як поняття транскультуралізму пропонується як аналог просуванню, тобто воно адаптує й поширює граматичний аналіз для того, щоб створити більш критично сильний і теоретично послідовний спосіб вивчення культури [26, 28].

Для пояснення своєї позиції дослідник характеризує особливості поняття. **По-перше**, науковець вважає, що транскультуралізм акцентує увагу на проблемах сучасної культури, особливо в площині відносин смислоутворення і формування влади. Однак, як тип когнітивної дії, він зацікавлений у дисонансі, напруженості й нестабільності та, одночасно, стабілізуючих ефектах суспільного об'єднання, комуналізму й організації. Він намагається висвітлити різні модуси культури й засоби, якими соціальні групи "створюють" і "поділяють" їхні значення.

По-друге, Д. Льюїс наділяє транскультуралізм можливостями пояснювати різні взаємодії соціальних груп і переживання напруженості між ними. Його об'єктами є також дестабілізуючі ефекти не-смислової або смислової атрофії, дезінтеграція груп, культур і влади, тобто транскультуралізм підкреслює змінний характер культури та її здатність до трансформації.

По-третє, транскультуралізм не намагається мислити семіотику як домінуючу над матеріальними умовами життя і навпаки. Радше він погоджується з тим, що мова й матеріальність постійно взаємодіють у нестабільному локусі конкретних історичних умов. Але ж наш доступ до цих матеріальних та історично визначених умов і їхні знання обов'язково фільтруються за допомогою взаємодії з мовою й мовними (лінгвістичними) війнами.

По-четверте, транскультуралізм є методом вивчення історичних форм мовних (лінгвістичних) війн. Вони створюють умови стабільності й нестабільності, коли деякі люди й групи збираються, спілкуються та намагаються відстоювати свої матеріальні й семіотичні інтереси над іншими. З цього погляду культура формується навколо й усередині "мовних війн", які діють на всіх соціальних рівнях і можуть бути більш або менш серйозними з погляду семіотичних, особистісних і матеріальних резуль-

татів. Мовні війни — невід’ємна частина людської участі, тому що є “боротьбою за символічну цілісність” [26, 30].

По-п’яте, Д. Льюїс уважає невід’ємною ознакою транскультурного мислення увагу до еволюційного розвитку мовних протистоянь. Він пише, що мовні війни зараз стають більш плідними й інтенсивними завдяки зростаючій недоторканості соціальних груп, у тому числі ілюзіям, які створюються масовими рухами людей, інформацією й телевізійною “картинкою” зі всього світу. Очевидним є те, що транскультуралізм пов’язаний з широким полем дискусій, з глобалізацією й інтернаціоналізацією [26, 31].

Прошу читача пробачити таке велике цитування, але вважаю, що виділені описи специфіки методології транскультуралізму мають великі перспективи в подальших дослідженнях складної соціальної проблематики та є важливим внеском у розробку концептів упорядкованого суспільного життя в полікультурних суспільствах.

Стислий розгляд накопиченої наукової інформації дозволяє схилитися до висновку, що *мультикультуралізм — це не світоглядна мрія, це — раціоналізована політика, яка пропонує певні принципи глобальної інтеграції й утілює їх в конкретні дії, прийоми, засоби*. Вони є кроками на шляху впорядкування стосунків між культурними групами для забезпечення більш-менш комфортного співжиття в межах одного географічного простору, регіону, однієї території. Тому, коли деякі країни презентують себе як мультикультурну спільноту, слід розуміти, що вони вважають для себе обов’язковим належність бажання для проведення такої політики.

Варто зауважити, що суспільство, держава позиціонують і презентують себе як мультикультурні, коли втілюють у життя вимоги еміграційної та імміграційної інтеграції. Це — складна і серйозна система рішень. Вона містить утвердження мультикультуралізму на конституційному, законодавчому рівні; прийняття мультикультурного вчення в навчальні плани школи; залучення представництва невідомої групи до мандату про засоби масової інформації; дозвіл подвійного громадянства, фінансування організацій меншин щодо підтримки їхніх культурних традицій; фінансування двомовного навчання або навчання на рідною мовою; прийняття урядових програм допомоги бідним емігрантам тощо.

У контексті виявлення умов намагання змінити соціальну реальність варто вказати, що бажання здійснювати такі дії в масштабах держави, громадських об’єднань, інститутів є достатньо дивним. Цілком зрозумілі прояви індивідуального альтруїзму, але масовий альтруїзм, благодійна орієнтація великих груп і верств населення на допомогу іншим, не завжди приємним, людям свідчить про високу моральну якість населення багатьох країн світу. Власне, здається, що саме цей фактор забезпечує успішність реалізації в Європі проекту “соціальна держава”.

Загальновідомо, починаючи з М. Вебера, що саме в масових формах, добровільно взяті за норму відповідальність, чесність, висока трудова етика, інші християнські чесноти забезпечили Європі інтелектуальний, культурний, моральний, економічний розвиток, а вищим досягненням цієї ціннісної системи є мультикультурні норми. Вони не є чуттєвим афектом, вони є результатом раціонального розрахунку, і це слід визнати досягненням людської цивілізації. Можливо припустити, що мультикультуралізм — це друга революція в розвитку планетарного людства після проміскуїтету. Якщо проміскуїтет здійснив наступ і обмеження людської сексуальності, то мультикультуралізм є спробою наступу й обмеження міжкультурних протистоянь. Саме для цього цивілізованій людині знову потрібно примушувати себе постійно випробовувати ресурси власного терпіння і стримування. “Терпіння без розуміння” — одна з вимог мультикультурного “кодексу” — є дуже важким для виконання принципом і психологічним навантаженням, і зрозуміло, що багато людей не витримують його.

У цьому аспекті хочу зазначити, що, дійсно, у системі будь-яких інтеракцій є певні транскультурні цінності, які не підлягають сумнівам. Це, поперше, життя людини, по-друге, допомога й підтримка слабких і, по-третє, діти — беззаперечна цінність. Це — сутність європейської цивілізації. Звісно, у неї є цінності, які не є беззаперечними. Наприклад, об’єктом суперечок є деякі права людини, критерії “гідного” життя, специфічні форми споживання й самообмежень, ставлення до навколишньої природи, способи релаксації й усамітнення, переконання щодо обмежень народжуваності тощо. І саме вони радше стають об’єктом невизнання, несприйняття, критики, відторгнення і навіть ворожості. Але мультикультуралізм, як сучасна

модель організованого суспільства, — це європейська знахідка. Це — відкриття, яке відчиняє канали глобального порозуміння й визнання. І саме ця цивілізація є джерелом креативного продукування, технічного й наукового розвитку в планетарному масштабі. Її смисли й цінності не можна ставити під загрозу, яка виникає в разі нерозумного, іноді абсурдного застосування вимог “моделі” [15].

Зараз усі зрозуміли, що наявні мультикультурні настанови й приписи не мають змоги подолати декілька найбільш гострих проблем: наприклад, становища жінок у суспільному житті й деяких меншин (конфесійних, релігійних, гендерних, етнічних тощо). На поверхні лежить ідея створення “нової людини”, людини з “цивілізаційними” якостями. “Створення” нової людини є основною ідеєю комуністичної ідеології й практики. Ще І. Кантом було запропоновано перелік “цивілізаційних якостей”, які реально можливо виховати. І цей метод вирішення проблем співіснування не є цілком утопічним. Але в цьому розумінні не враховується факт того, що цивілізаційні якості не є атрибутом будь-якої культурної групи, і тоді стає можливим феномен “наступу варварів”, який уже не раз знищував деякі, дуже миролюбні культури. Цивілізація повинна мати дієві інструменти самозахисту, і тому стільки вчених і політиків зараз у межах багаточисленних проектів міркують над проблемою доцільного поєднання культурних систем [19, 207–215].

Проблемні комплекси практик реалізації мультикультурного проекту

У межах новітніх спроб осмислення суперечок сучасних процесів у контексті глобальних змін цілком зрозумілим є увага до декількох важливих проблемних комплексів. Це, *по-перше, проблематика базових детермінант*, які необхідно враховувати беззастережним прихильникам глобального мультикультуралізму. До таких детермінант відносяться територіальний, релігійний, пасіонарний, туземної традиційності. Кожна з указаних детермінант має бути дослідженою, щоб не надавати підстав для демагогічних схвалень глобального гуманізму. Тобто варто обережно використовувати заклики до примирення “всіх і назавжди” за допомогою “асиміляції без примусу”, “збереження власної ідентичності” з можливістю публічної презентації, “тотальної політкоректності” й “комплексу провини цивілізації перед іншими”. Лукавство полягає в тому, що

політкоректність заважає визнати, що найбільш важливим, гострим і очевидним є культурне, економічне й політичне протистояння між крайнощами ісламського світу і світу західного, європейського. Важко надіятись на те, що представники ісламського світу колись погодяться на надання жінкам усіх прав і свобод, які є у чоловіків, що відмовляться від свого зверхнього ставлення до “гяурів”, до “невірних”, від традицій особливого ставлення до шлюбу, гігієни, алкоголю, сексуальності, регуляції народжуваності, поведінки європейських жінок. Зараз уже багато прикладів небезпек безмежного поблажливого ставлення до таких спільнот, воно іноді перетворюється в приниження, безмежне терпіння носіїв іншого культурного світу й не завжди успішні намагання правового захисту саме європейських цінностей. Величезне досягнення європейської культури — правова система — абстрактні морально-гуманістичні заклики втілює в закони, у правові норми, які, до речі, передбачають кримінальне переслідування за нетолерантне ставлення до іноетнічних, інокультурних, інших “іно”-спільнот та особистостей.

По-друге, це — проблема визначення основних сфер соціокультурного світу сучасних суспільств, у яких концентруються саме культурні протистояння й конфлікти. Це сфери соціально-політичних, науково-ідеологічних, економічних, релігійно-ідеологічних, культурно-побутових, культурно-дозвіллевих, культурно-художніх і мистецьких практик. Серед зазначених сфер, звісно, є такі, що базуються на протиріччях, які майже не підлягають замиренню, і є такі, які демонструють певну погодженість, взаєморозуміння й солідарність. До першого вказаного типу такого переліку відносяться всі ідеологізовані підсистеми. До другого — усі художньо-мистецькі, розважальні, дозвіллеві культурні практики. Перші — найбільш конфліктогенні, і варіанти мультикультурних вимог у цьому просторі майже не діють, інші — легко долають етнокультурні суперечки й перепони на ґрунті однозначно сприйнятних цінностей: свободи творчості, самовираження, права на художню, мистецьку креативність, несхожість, індивідуальність, ексклюзивність, незалежність у виборі моделі, матеріалу, засобів самопрезентації тощо. Проте, за винятком, наприклад, заборони в ісламському мистецтві використовувати в якості моделей живі істоти, Людину, Аллаха, Пророка.

По-третє, це — проблематика інтегративної сили нових або оновлених соціокультурних феноменів, які є майже однотипними для майже всіх культурних середовищ на планеті. Глобалізація на підставі інформатизації дуже швидко розповсюдила такі явища, як віртуалізація, візуалізація, презентація, медіатизація. Усіма державами заволоділа потреба проведення міжнародних спортивних змагань (олімпіади, чемпіонати з великої кількості видів спорту тощо) та участі в них; розквіт мистецтва вистав і перформансів, наприклад, святкування різного роду нагороджень (вручення премії Оскара дивляться сотні мільйонів людей на планеті, “Людина року”, “Кращий співак”, “Кращий лісоруб” тощо). Гі Дебор, відомий французький соціолог, не випадково називає сучасний світ суспільством спектаклю, презентації свят, які майже втратили етнічні ознаки: гумору, вогню, квітів, незалежності, парадів тощо; у всіх країнах діють ДОМИ МОДИ, навіть “високої моди”, з постійно діючими дефіле (зараз навіть у мусульманських країнах почали демонструвати жіночий одяг та з’явилися конкурси краси, моделі й модельний бізнес), у великих містах — графіті, мурали з майже однаковими смислами. Особливого значення й масштабів набули технології організації флешмобів. Сучасний комунікативний простір, простір спілкування, збагатився мережевими спільнотами, які легко долають заборони й перепони як у позитивних, так і в негативних проявах; завдяки анонімності порушуються традиційність і консерватизм міжгендерних, міжкультурних зв’язків. Феномен селфі набув глобальної розповсюженості завдяки інтернету й можливості для людини презентувати себе, свій світ, свої примхи, досягнення, унікальність і субстанціональну спільність зі всіма людьми, представниками будь-яких культур.

Особливо помітні зміни у сприйнятті інокультурних цінностей завдяки поширенню впливів соціальних медіа. Функціональна специфіка новітніх соціальних медіа-систем пов’язана, по-перше, з презентаційними практиками, з практиками формування й розповсюдження культурних, тобто художніх, мистецьких, наукових, освітніх зразків, цінностей, настанов, які відповідають світовим перспективним культурним зразкам, що отримують соціальну легітимність і визнання у якості цілком реальних культурних досягнень; а по-друге, соціальні медіа функціонально сприяють форму-

ванню комунікативного простору взаєморозуміння, соціальної злагоди як онтологічної основи культуротворення, розвитку нової естетики культурних смислів життя людей у глобалізованому соціальному світі [20, 165–170].

В останнє десятиліття стало помітним, що в оцінках і кваліфікаціях мультикультурних практик і досвіду людство відходить від абстрактних моральних закликів і розповсюдження “безмежних” ідеалізованих дозволів у спілкуванні інокультурних спільнот. На “екранах” інформаційного буття з’являється бренд нового світоглядного підходу до вирішення завдання збереження та вдосконалення світової багатокультурності. Це новий різновид мультикультурного ставлення до життя: реалістичний, або прагматичний, мультикультуралізм. Він має відмінності від “класичного”. Його найбільш очевидними властивостями є прагматизм, індивідуалізація, персоніфікованість, самозахист.

Концепт транскультуралізму та проблеми модернізації політики інтеграції в полікультурних суспільствах

В останнє десятиліття посилюється суспільний, політичний і навіть концептуальний критичний “наступ” на технології об’єднання й культурних “поступків” задля збереження миру за будь-яку ціну. Визнання й пропаганда “безперечної цінності абсолютно всіх етнічних, релігійних, конфесійних, гендерних, вікових культур” і “комплекс вини цивілізації перед туземними культурами” почали сприяти зростанню претензій представників таких культурних спільнот на самодостатність, нав’язування цінностей саме таких культурних форм для інших представників населення конкретної країни, мешканців конкретної території. Полікультурність завжди є майданчиком соціальних і культурних напружень, суперечок, простором специфічної боротьби за пріоритети культурних зразків та ідеалів, за належність до більш “високої”, більш “якісної” культури. Звідси виникають і поширюються ідеологеми національної (етнічної, релігійної, конфесійної) зверхності, культурної величі, наслідком чого стають небезпечні настанови й дії щодо легалізації культурного тиску, примусу, нав’язування культурних цінностей своєї групи іншим групам і спільнотам. Усвідомлення небезпеки таких процесів потребує постійної уваги науковців, політиків, владних еліт і експертів, вимагає вироблення нової

інтеграційної стратегії, яка в концентрованому політичному смислі виявляється в модернізованому проекті мультикультуралізму.

Першою важливою особливістю нової моделі мультикультуралізму є те, що й вченими, і політиками усвідомлюється необхідність суто раціональної (прагматичної) форми суміщення цілей і засобів правового, соціального, економічного й культурного співіснування. Саме у раціональних, прагматичних вимірах сучасні вчені й політики шукають можливі шляхи сполучення різних ціннісних і поведінкових правил без загрози для цивілізованого світу. Вони представили п'ять найбільш можливих, але по-різному привабливих позицій. Це — ізоляціонізм, асиміляція, м'який мультикультуралізм, жорсткий мультикультуралізм, апартеїд.

Позитивним у такій класифікації є те, що в ній виділені крайнощі, які дійсно небезпечні як для культури-реципієнта, так і для культури-донора. Можливо підкреслити, що акцентування на таких позиціях має смисл тому, що дозволяє робити певні порівняння. І хоча Україна не є вдалим прикладом використання мультикультурної моделі, можна стверджувати, що застосування такої схеми для виявлення стану міжкультурних відносин в Україні може слугувати підґрунтям для об'єктивних оцінок. Наприклад, в останні роки країна стала майданчиком дуже жорстких протистоянь: причому, насамкінець, етнічних, але, насамперед, культурних, ідеологічних, психологічних. За ідеологізованими (тобто культурними, бо ідеологія — компонент культури) комплексами псевдонаукових, ментальних, почуттєвих настанов суспільство поділяється на специфіковані великі угруповання. Формули поділу: “Україна самодостатня, самостійна країна” / “Україна залежна, нерозумна, потребує опіки, сусідського патронату”, “європейський вибір” / “російсько-азійський вибір” тощо.

Стає зрозумілим, що з бачення мультикультурної політики, як інструмента встановлення конвенціонального, правового суспільного порядку, виявляється, що ці культурні розбіжності є суттєвими й ефективним для вирішення проблеми є втілення політики ізоляціонізму на Донбасі. У Донецькому окупованому регіоні фактично знищуються культурні групи, які висловлюють думку про українську перспективу. Це — позиція апартеїду. Центральна Україна демонструє м'який мультикультуралізм. Без жорсткої регламентації, без примусу за 10 —

15 років незалежності значно зріс авторитет української мови, вона поширилась, хоча й зараз мешканці Києва переважно використовують російську мову і це нікому не заважає у спілкуванні. Процеси асиміляції поступово розгортаються на південних і західних регіонах України. Там мешкають люди, які повністю є російськомовними, але українську розуміють, у них поступово зникає вороже ставлення до українства. Приклади застосування суворого, або жорсткого, мультикультуралізму в легітимному полі України не спостерігаються. Загалом, дійсно, за виявленими критеріями можна вивчати стан соціокультурного розвитку міжкультурних взаємин на теренах України. Тобто у межах першої особливості спостерігається чітке визначення базових ознак різновидів мультикультурних стратегій, які визначились у практиці застосування.

Другий важливий аспект специфічного змісту новітніх форм мультикультурної ідеології та політики полягає в тому, що в суті своїй суспільна природа людини виявляється в тому, що ідентифікувати себе як людину суб'єкт завжди може тільки з ракурсу бачення себе в дзеркальному іншому. Опозиція “свій”–“інший” є джерелом виникнення й укріплення самості, індивідуальності людини, її “Я”. Практика порівняння й поєднання себе з іншим є джерелом саморозвитку особистості. Це твердження безумовне і навіть банальне. Тому, взагалі, мультикультуралізм не є чимось абсолютно новим у еволюції людства. Онтологія цього феномену істориками не завжди визнається ефективною. Насилля, примус, тиск на інших, дійсно, ефективніші, але їхні наслідки жакливі, і те, що зараз людство, звісно поступово, схиляється до мультикультурних форм співіснування, можливо, є початком дійсно “світлого майбутнього”.

Третя особливість виявляється в усвідомленні глобальним суспільством наявності суто особистісного виміру мультикультурної політики. Варто вказати, що культурні невизнання інших спільнот мають складне психологічне й ментальне підґрунтя, коли не тільки “чужі”, а й “свої” порушують межі бажаної комунікації і створюють зони небажаного спілкування. Тим більше це стосується “інших”, “чужих”. Тобто соціальні психологи констатують феномен дискомфорту від “надлишку іншого”. Цей факт давно й переконливо фіксують кримінологи. У місцях позбавлення волі засуджені страждають від ізоляції, тобто покарання відбува-

ється шляхом обмеження волі й спілкування. Але не тільки. Покарання посилюється нав'язуванням небажаного спілкування зі злочинцями в таборах, багатомісних камерах тощо. Соціальні психологи небезпідставно застосовують особистісні почуття до соціальних груп. Дійсно, спільноти також можуть відчувати дискомфорт не тільки від спілкування з іншими, але й просто від їх присутності. І звідси пояснення намагання ізолюватись, скоротити коло спілкування, обмежити його простором домівки, двору, вулиці, міста, країни. Звісно, не потрібно продовжувати цей перелік. Але не варто й не враховувати того факту, що кордони виникають не випадково. Саме вони фіксують простір “свого” й саме їх захищають усі держави, бо найважливішою функцією країни є захист своїх громадян. Але світ змінюється. Глобальні переміщення великих мас людей потребують нових рішень, нових почуттів “свого” й сприйняття “інших”, а це потребує й нових форм саморегуляції і самообмежень. Вимоги справедливості в самозахисті, допомоги іншим також набувають нових форм. Пошуки їх поєднання, дієвості формул “терпимість з порозумінням” і “терпимість без порозуміння” є актуальним завданням для політиків і науковців.

Зазначені явища свідчать про постійний рух і екстраполяцію інтеграційних практик. У цьому процесі майже відсутня політика і свідомо “регуляція” каналів постачання й отримання інформації (контроль чи цензура). Інтернет-культура формує всезагальну обізнаність представників майже всіх соціальних, культурних спільнот на планеті. Унікальні масштаби доступності інформації обумовлюють знайомство, звання й використання величезної кількості транскультурних надбань: техніка, гаджети, етикетні норми, одяг, речі, які є однаково значущими для всіх культурних систем на планеті. Це — технологічні алгоритми й мови, медійні, трансляційні й презентаційні техніки, феномени реклами, стилі спілкування, ексклюзивна й професійна лексика, вульгаризми та жаргонізми. Усе це — транскультурні цінності і, одночасно, поле можливого розуміння й культурного взаємовизнання.

Наприкінці не можна не вказати на те, що дуже важливою є для українського суспільства, експертів, еліти, потреба в концептуальному обґрунтуванні цінності накопиченого наукою комплексу понять, ідей і смислів як джерела та ресурсу оновлення, модернізації, критичного осмислення євро-

пейських мультикультурних практик. Це комплекс уже традиційних у цивілізованому світі соціально-гуманітарних цінностей: “мультикультуралізм”, “конвенціональність”, “солідарність”, “толерантність”, ненасилля. Прагматизм нової мультикультурної ідеології пропонує використання понять більш реалістичного змісту, таких як “м’яка сила”, “ворожа культура”, “ризик сусідства”, “недоторканність кордонів”, “мовна/лінгвістична війна”, “інформаційна війна”, “культурна експансія” тощо. Мультикультурні, тобто інтеграційні процеси, у сучасному українському соціокультурному просторі зараз важко визначити на тлі деформованої війною традиційно миролюбної свідомості, тобто особливого суспільного стану, коли одночасно укріплюється національна та культурна ідентичність і в той же час посилюється схвальне ставлення до політики й ідеології, які орієнтують населення на етнічне, релігійне, мовне протистояння. За останні роки зменшилися настрої терпимості, відбувається радикалізація свідомості, складні тренди стикаються в дотепер солідарних групах і спільнотах. Пошук засобів подолання розбіжностей і навіть ворожості лежить у площині визнання цінності миру як цінності першого порядку.

Висновки. Поняття “інтеграція”, “інтеграційні процеси”, “інтеграційні стратегії” складають смислове ядро концептуальних визначень у аналітичних пошуках відповідей на запити людства щодо перспектив співіснування в глобалізованому світі. У якості категоріального (семантичного) аналога понять “єдності” або “єднання” термін “інтеграція” має значущість абстракції високого рівня як відображення в суспільній свідомості визначення глобального об’єктивного процесу поряд із такими, як “соціалізація” та “культурна репродукція”. Онтологічне підґрунтя будь-якої спільноти будується на свідомих або несвідомих регуляторах забезпечення співіснування, тому інтеграційні стратегії складають базові вимоги “культурної моделі виживання”.

Раціональні пошуки засобів забезпечення мирного співіснування різних культурних спільнот, посилення потреби в науковому обґрунтуванні інтеграційних стратегій обумовлені в наші часи складним становищем благополучних за економічними й соціальними показниками регіонів, країн, пов’язаним з масовими переселеннями представників інших культур, мов, релігій, рас, етносів,

націй. Тобто потреба досліджувати полікультурні суспільства детермінована об'єктивними умовами.

Інноваційна інтеграційна стратегія спирається на величезну інформаційну науково-теоретичну основу мультикультурного проекту. В історії ідеї “соціального миру” є фундаментальне світоглядне підґрунтя у вигляді релігійних настанов миролюбства, людяності, терпимості, прощення, ненасилля; є мудрі вимоги здорового глузду; є висновки теорій аккультурації та культурної дифузії; є сучасні дослідження психологів, філософів, соціологів, культурологів. Нову інноваційну лінію пропонує наукова спільнота в постмодерністському контексті, представники якої висвітлюють протиріччя теоретичних “рецептів” і небезпеку практичного втілення їх у життя. На підґрунті постмодерністського аналізу поширюється вплив транскультурної методології культурологічних досліджень.

В умовах глобалізації етноси, нації, релігії втрачають кордони й поліетнічність, полірелігійність, полікультурність стають нормою в планетарному просторі. Інтеграційним стратегіям (у тому числі пошуку прагматичного, раціонального осмислення досвіду використання “вимог” мультикультурної ідеології) немає альтернатив. Зараз майже всі суспільства шукають межі й обсяги сполучень “різного” з врахуванням наслідків. Потрібні новітні інтерпретації “здобутків” і “втрат”. Ядром інтеграційної стратегії повинні стати соціальні технології, які зорієнтовані на правову регуляцію й конвенціоналізацію в суто правовому, технологізованому режимі.

Фактом модернізації методології вивчення проблем міжкультурного співіснування є ідея транскультуралізму. Її не варто абсолютизувати, але в новітніх наукових дослідженнях транскультурна методологія набуває поширення та привабливості намаганнями посилити критичне ставлення до гуманістичної віри в природну доброту людини, у “природні права” людини й громадянина, критикою класичного гуманізму та його еволюції в постгуманізм. Саме постгуманістична ідеологія відображає фактор напруженості між домінуючими групами в суспільстві, додає можливості еволюційного стрибка, переходу до нової ідентичності, яка “не закосніє

відповідно до заповітів статі, віку, етнічної приналежності або сексуальності”, коли культура постає ресурсом для звільнення особистості, засобом нового розуміння мультикультурного режиму співіснування.

Транскультуральна парадигма висвітлює різні модуси культури, засоби вивчення історичних форм мовних (лінгвістичних) комунікацій, транскультурного мислення, яке спирається на увагу до зростаючої недоторканності соціальних груп, до ілюзій, які створюються масовими рухами людей, телевізійною “картинкою”, інформацією зі всього світу. Транскультуралізм тісно пов'язаний із широким полем дискусій, з глобалізацією та інтернаціоналізацією.

В останні роки Україна стала полем культурного і збройного протистояння. Нагальною є потреба в концептуальному обґрунтуванні для українського суспільства, експертів, еліти, соціокультурної цінності накопиченого й повсякденним досвідом, і наукою комплексу понять, ідей і смислів як джерела та ресурсу оновлення, модернізації, критичного осмислення європейських мультикультурних практик. Тому пошук засобів подолання або зниження конфронтаційності повинен продовжуватись у напрямі загального суспільного усвідомлення значення фундаментальних цивілізаційних цінностей як імперативів виживання.

У культурних “арсеналах” будь-якого суспільства завжди є архетипові (традиційні) та з'являються нові феномени з великим потенціалом інтеграційності; їх потрібно виявляти й транслювати. Це — технологічні алгоритми, інформаційні й презентаційні техніки, медійні комплекси, феномени свят, моди, глобального спорту, етикетні конструкти, стилі спілкування, ексклюзивна професійна лексика, глобальна (у цей час — англійська). Величезного значення набувають нові художні й мистецькі форми. Усе це — сукупність сучасних реальних “горизонтів розуміння й визнання”. З них складається фундамент культури глобальної єдності, і тому пошук засобів подолання ворожості лежить у площині визнання цінності миру як цінності першого порядку.

Література / References:

1. **Бабич І. Л., Родионова О. В.** Теорія і практика мультикультуралізму. *Исследования по прикладной и неотложной этнологии*. М., ИЭА РАН. Вып. 2, 2015. 49 с.
2. **Bauman Z.** Tekuchaia sovremennost'. Per. s anhl.; pod red. Yu. V. Osachakova. SPb: Pyter, 2008. 240 s.
3. **Бек У.** Влада і контрвлада в добу глобалізації. Нова політична економія. К.: Ніка-Центр, 2011. 408 с.
4. **Богущий Ю. П., Корабльова Н. С., Чміль Г. П.** Нова культурна реальність як соціодинамічний процес культуротворення через ролі: монографія. Київ: Інститут культурології НАМУ, 2013. 271 с.
5. **Бондаренко Л. М.** Мультикультурна особистість у контексті розвитку сучасного художнього мистецтва. *Мистецькі реалізації універсальї культури: Зміна смислів. Зб. наук. матеріалів Всеукраїнської науково-теоретичної конференції*. К.: Інститут культурології НАМ України, 2015. С. 17–18.
6. **Волков С. М.** Українська культурологічна думка як чинник національної культурної ідентичності. *Культурологічна думка: щорічник наук. праць*. К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2014. С. 65–69.
7. **Делез Ж., Гваттари Ф.** Ризома. *Философия эпохи постмодерна*. Минск: Красико-принт, 1996. 198 с.
8. **Жижек С.** Интерпассивность. Желание. Влечение. Мультикультуралізм. СПб.: 2005. 110 с.
9. **Малиновский Б.** Динамика культурных изменений. Избранное: динамика культуры. Пер. с англ. М.: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2004. С.18–185.
10. **Matsumoto D.** Chelovek, kultura, psikhologiya. Udivitelnye zagadki, issledovaniya i otkrytiya. SPb: PRAIM-EVROZNAK, 2008. 668 s.
11. **Межуев В. М.** Гуманизм и современная цивилизация. Человек. 2013. № 3. С. 5–16.
12. **Myd M.** Preemstvennost' v evoliutsii kultury. M.: Prosveshchenie, 1964. 134 s.
13. **Норт Дуглас, Воллис Джон, Вайнгест Барри.** Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які впливають на хід історії. Пер. с англ. Тарас Цимбал. К.: Наш формат, 2017. 352 с.
14. **Общество без доверия.** Под редакцией Е. Головахи, Н. Костенко, С. Макеева. Киев: Институт социологии НАН Украины, 2014. 338 с.
15. **Отрешко Н. В.** Мультикультуралізм: ескалация или разрешение конфликтов. *Проблемы развития социологической теории. Материали Х Всеукр. наук.-практ. конф.* К.: Логос, 2015. С. 89–91.
16. **Радзієвський В. О.** Від регіональних субкультур до глобальної культури. *Культура і сучасність*. 2014. №1. С.42–47.
17. **Svendson L. Fr.** Filozofia svobody. Per. z novezk. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko; K.: Nika-Tsentr, 2016. 336 s.
18. **Судаков В. І.** Сучасна соціологічна теорія: проблема пояснення інтегративних засад суспільного життя. *Соціологія і соціальні трансформації: IV Міжнар. конф.* К.: Логос, 2012. С. 7–15.
19. **Судакова В. М.** Соціальні конвенції як смислові детермінанти процесу культурної самоорганізації. *Культурологічна думка: щорічник наук. праць*. К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2016. № 10. С. 207–215.
20. **Судакова В. М.** Функціональна специфіка соціальних медіа в процесах культуротворення. *Культурологічна думка: щорічник наук. праць*. К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2016. № 9. С. 165–164.
21. **Тейлор Ч.** Мультикультуралізм і “політика визнання”. К.: Альт прес, 2004. 172 с.
22. **Терборн Й.** Мультикультурні союбшчествa. Соціологічна теорія: історія, сучасність, перспектива. *Альманах журналу “Соціологічне обозрение”*. СПб.: “Владимир Даль”, 2008. С. 161–186.
1. **Babych Y. L., Rodyonova O. V.** Teoriya y praktyka multykulturalyzma. *Yssledovaniya po prykladnoi y neotlozhnoi etnologyy*. M., YEA RAN. Vyp. 2, 2015. 49 p.
2. **Bauman Z.** Tekuchaia sovremennost'. Per. s anhl.; pod red. Yu. V. Osachakova. SPb: Pyter, 2008. 240 p.
3. **Bek U.** Vlada i kontrvlada v dobu globalizatsii. Nova politychna ekonomii. K.: Nika-Tsentr, 2011. 408 p.
4. **Bohutskiy Yu. P., Korablova N. S., Chmil H. P.** Nova kulturna realnist yak sotsiodynamichniy protsess kulturotvorennia cherez roli: monohrafia. Kyiv: Instytut kulturolohii NAMU, 2013. 271 p.
5. **Bondarenko L. M.** Multykulturna osobystist u konteksti rozvytku suchasnogo khudozhnoho mystetstva. *Mystetski realizatsii universalii kultury: Zmina smysliv. Zb. nauk. materialiv Vseukrainskoi naukovo-teoretychnoi konferentsii*. K.: Instytut kulturolohii NAM Ukrainy, 2015. P. 17–18.
6. **Volkov S. M.** Ukrainska kulturolohichna dumka yak chynnyk natsionalnoi kulturnoi identychnosti. *Kulturolohichna dumka: shchorichnyk nauk. prats*. K.: Instytut kulturolohii Natsionalnoi akademii mystetstv Ukrainy, 2014. P. 65–69.
7. **Delez Zh., Hvatary F.** Ryzoma. *Fylosofiya epokhy postmoderna*. Mynsk: Krasiko-prynt, 1996. 198 p.
8. **Zhyzhek S.** Ynterpassyvnost. Zhelanye. Vlechenye. Multykulturalyzm. SPb.: 2005. 110 p.
9. **Malynovskiy B.** Dynamyka kulturnykh yzmeneni. Yzbrannoe: dynamyka kultury. Per. s anhl. M.: “Rossyiskaia polytycheskaia entsykloredyia” (ROSSPЭN), 2004. P.18–185.
10. **Matsumoto D.** Chelovek, kultura, psikhologiya. Udyvytelnye zagadky, yssledovaniya y otkrytiya. Spb: PRAIM-EVROZNAK, 2008. 668 p.
11. **Mezhuev V. M.** Humanyzm y sovremennaia tsyvylyzatsiya. Chelovek. 2013. № 3. P. 5–16.
12. **Myd M.** Preemstvennost v evoliutsii kultury. M.: Prosveshchenye, 1964. 134 p.
13. **Nort Duhlas, Vollys Dzhon, Vainhest Barry.** Nasylstvo ta suspilni poriadky. Osnovni chynnyky, yakii vplyvaiut na khid istorii. Per. s anhl. Taras Tsymbal. K.: Nash format, 2017. 352 p.
14. **Obshchestvo bez doveryia.** Pod redaktsiei E. Holovakhy, N. Kostenko, S. Makeeva. Kyev: Ynstytut sotsyolohyy NAN Ukrayny, 2014. 338 p.
15. **Otreshko N. B.** Multykulturalyzm: eskalatsiya yly razresheniye konfliktyktov. *Problemy rozvytku sotsiolohichnoi teorii. Materialy Kh Vseukr. nauk.-prakt. konf.* K.: Lohos, 2015. P. 89–91.
16. **Radziyevskiy V. O.** Vid rehionalnykh subkultur do hlobalnoi kultury. *Kultura i suchasnist*. 2014. №1. P.42–47.
17. **Svendson L. Fr.** Filozofia svobody. Per. z novezk. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko; K.: Nika-Tsentr, 2016. 336 p.
18. **Cudakov V. I.** Suchasna sotsiolohichna teoriia: problema poiasnenniia intehratyvnykh zasad suspilnoho zhyttia. *Sotsiolohiia i sotsialni transformatsii: IV Mizhnar. konf.* K.: Lohos, 2012. P. 7–15.
19. **Sudakova V. M.** Sotsialni konventsii yak smyslovi determinanty protsesu kulturnoi samoorganizatsii. *Kulturolohichna dumka: shchorichnyk nauk. prats*. K.: Instytut kulturolohii Natsionalnoi akademii mystetstv Ukrainy, 2016. № 10. P. 207–215.
20. **Sudakova V. M.** Funktsionalna spetsyfika sotsialnykh media v protsesakh kulturotvorennia. *Kulturolohichna dumka: shchorichnyk nauk. prats*. K.: Instytut kulturolohii Natsionalnoi akademii mystetstv Ukrainy, 2016. № 9. P. 165–164.
21. **Teilor Ch.** Multykulturalizm i “polityka vyznannia”. K.: Alt pres, 2004. 172 p.
22. **Terborn Y.** Multykulturnye soobshchestva. Sotsyolohycheskaia teoriya: ystoryia, sovremennost, perspektyva. *Almanakh zhurnala “Sotsyolohycheskoe obozrenye”*. SPb.: “Vladymyr Dal”, 2008. P. 161–186.

23. *Чміль Г. П., Богущкий Ю. П., Корабльова Н. С.* Мультикультуралізм та мультикультуральність: дві доктрини й різні ідеології. *Нова культурна реальність як соціодинамічний процес людинотворення через ролі*. К.: Інститут культурології НАМ України, 2013. 272 с.
24. *Шейко Василь*. Культура та цивілізація: аналіз джерел та літератури. *Культурологічна думка: щорічник наук. праць*. К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2016. № 10. С. 45–52.
25. *Элиас Н.* Общество индивидов. Пер. с нем. М.: Праксис, 2001. 336 с.
26. *Lewis J.* From Culturalism to Transculturalism. *Iowa Journal of Cultural Studies*. 2002. N1 (spring). P. 14–32.
27. *Lewis J.* Language wars: Role of media and culture in global terror and political violence. London Pluto books, 2005. 296 p.
28. *Sudakova Valentyna, Sudakov Volodymyr.* Conceptual prospects of the comparative analysis of multicultural practices. *Культурологічна думка: щорічник наук. праць*. К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2016. №10. С. 82–87.
23. *Chmil H. P., Bohutskiy Yu. P., Korablova N. S.* Multykulturalizm ta multykulturalnist: dvi doktryny y rizni ideologii. *Nova kulturna realnist yak sotsiodynamichni protses liudynotvorennia cherez roli*. K.: Instytut kulturolohii NAM Ukrainy, 2013. 272 p.
24. *Sheiko Vasyl.* Kultura ta tsyvilizatsiia: analiz dzherel ta literatury. *Kulturolohichna dumka: shchorichnyk nauk. prats.* K.: Instytut kulturolohii Natsionalnoi akademii mystetstv Ukrainy. 2016. № 10. P. 45–52.
25. *Elyas N.* Obshchestvo yndyvdydov. Per. s nem. M.: Praksys, 2001. 336p.
26. *Lewis J.* From Culturalism to Transculturalism. *Iowa Journal of Cultural Studies*. 2002. N1 (spring). P. 14–32.
27. *Lewis J.* Language wars: Role of media and culture in global terror and political violence. London Pluto books, 2005. 296 p.
28. *Sudakova Valentyna, Sudakov Volodymyr.* Conceptual prospects of the comparative analysis of multicultural practices. *Kulturolohichna dumka: shchorichnyk nauk. prats.* K.: Instytut kulturolohii Natsionalnoi akademii mystetstv Ukrainy, 2016. №10. P. 82–87.

Судакова Валентина Николаевна

Транскультурные проекции стратегий глобальной интеграции современных поликультурных обществ

Аннотация. В статье исследуются актуальные теоретические вопросы, связанные с определением перспектив дальнейшего развития интеграционных (мультикультурных) практик и проблем гармонизации межкультурных коммуникаций в поликультурных обществах современного мира. Автором представлена характеристика концептуальной эволюции идеи мультикультурного сосуществования и осуществлен анализ классических и современных научных концепций в культурологической и социологической науках. Обосновывается научная значимость обобщения полученных знаний о практиках применения интеграционных проектов в организации общественного порядка современных обществ. Выявлена важность сочетания постмодернистского, социально-психологического и неинституционалистского подходов к исследованию различных способов предупреждения межкультурных конфликтов в современных поликультурных обществах.

В статье аргументирована целесообразность более широкого использования в науке концепта транскультурализма, который имеет перспективы стать действенным методологическим инструментом познания реальности новейших интегративных практик. Автором выявляются специфические проблемные комплексы транскультурных исследований: это 1) проблематика базовых детерминант, которые ограничивают глобальный универсализм мультикультурной политики; 2) проблематика определения наиболее конфликтных сфер поликультурного мира; 3) проблематика интегративной силы новых или обновленных социокультурных феноменов. По мнению автора научная разработка данной проблематики будет способствовать созданию новой концептуальной модели транскультурной интеграции как основы становления культуры глобального единства.

Ключевые слова: культура, поликультурное общество, интеграция, мультикультурализм, аккультурация, культурная диффузия, ассимиляция, межкультурные коммуникации, транскультурализм, сосуществование, культурная модель выживания, напряженность, солидарность, интеграционное пространство.

Valentyna Sudakova

The Transcultural Projections of the Strategies of Global Integration of the Contemporary Multicultural Societies

Summary. The article deals with the innovative theoretical problems which are related to the research of the prospects for the further development of the integrative multicultural practices and the harmonization of intercultural communications in the multicultural societies of the modern world under conditions of economic, political and cultural globalization. The author presents the characteristic of the conceptual evolution of the idea of multicultural coexistence and analyses the cognitive potential of the concepts of acculturation and cultural diffusion in the cultural and sociological studies. The scientific significance of generalization of the specialized knowledge concerning the real practices of realization of the multicultural projects into the processes of organizing the social order of modern societies

under the contexts of increasing the global social movements of the forced and voluntary character of the representatives of various ethno-cultural groups and communities is argued. The importance of combining the cognitive possibilities of the post-modernist (Z. Bauman, U. Beck, S. Zhizhek), socio-psychological (D. Matsumoto) and neo-institutional (D. Nort) of the theoretical and methodological approaches to the study of various technological means for the overcoming of intercultural conflicts and their destructive social consequences in the contemporary multicultural societies is emphasized.

The article substantiates the need for wider use in scientific studies the concept of transculturalism which has distinct perspectives to become an effective methodological tool for the adequate reflection of the changing realities of the newest multicultural practices under the context of identification the needs and conditions in order to provide the non-violent coexistence of interacting ethno-cultural communities that present different national-states and regional unions among these states. The author identifies specific problematic complexes of transcultural studies paying attention: 1) to the problem of basic determinants that restrict the global universalism of multicultural politics; 2) to the problem of identification of the most conflicting spheres of the contemporary multicultural world; 3) to the problems of the integrative potential of new socio-cultural phenomena. According to the author, the further scientific researches of these problematic complexes of transcultural studies will contribute to the creation of a new conceptual model of the transcultural integration of the contemporary societies.

Keywords: *culture, multicultural society, multiculturalism, culture, cultural diffusion, assimilation, intercultural conflict, transculturalism, non-violent coexistence, cultural survival model, cultural tension, cultural solidarity, multicultural space, language and information wars.*